

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет будівництва і архітектури

ПЕПЕРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС

Методичні вказівки
до виконання практичних робіт
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 023 «Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»

Київ 2024

УДК 745.52

П29

Укладачі: Л.І. Шевченко, доцент;
Ю.Д. Коломієць, доцент;
О.А. Кравчук, старш. викладач

Рецензент О.Д. Пилипчук, кандидатка технічних наук, доцент кафедри дизайну КНУБА.

Відповідальний за випуск О.О. Сафронова, канд. техн. наук, доцент.

Затверджено на засіданні кафедри образотворчого мистецтва і архітектурної графіки, протокол № 16 від 25 січня 2024 року.

В авторській редакції

Петриківський розпис : методичні вказівки до виконання практичних робіт / уклад. : Л.І. Шевченко та ін. – Київ : КНУБА, 2024. – 40 с.

Містить вправи для вивчення техніки петриківського розпису і містить зразки індивідуальних робіт студентів: композиції і листівки з використанням петриківського розпису збувачів.

Призначено для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація».

УДК 745.52

© КНУБА, 2024

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Мета курсу «Художньо-декоративний розпис» – вивчення історії українського декоративно-прикладного мистецтва, як невід’ємної частини народної культури, а також практичне застосування здобутих навичок у виконанні графічної продукції.

Одним із найпоширеніших видів народного мистецтва, який здавна культивується на Україні, є декоративні розписи, які надзвичайно різноманітні. Вони здавна використовуються на сільських будівлях, предметах домашнього вжитку – меблях, посуду, тканинах, але головний їх різновид – настінні розписи. Настінні розписи з початку свого зародження не були самостійно існуючими малюнками, а пов’язувались безпосередньо з архітектурою сільських будівель.

Традиції українських настінних розписів широко використовуються у багатьох галузях художньої промисловості зокрема для оформлення інтер’єрів і екстер’єрів.

Вивчаючи цей курс, здобувачі повинні оволодіти навичками техніки петриківського розпису, вміти виконувати основні елементи розпису і складати із них декоративні і графічні композиції.

КОРОТКІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Петриківський розпис отримав свою назву від села Петриківка на Дніпропетровщині (колишня Катеринославська губернія). Це село (перша назва – Петрівка) засновано у 1772 році переселенцями – козаками за ініціативою Петра Калнишевського – кошового отамана війська запорізького. У Петриківці не було кріпацтва, добре розвивалось ремісництво, влаштовувались ярмарки. Широкого розвитку набув декоративний розпис, яким оздоблювали меблі сільського житла і дерев’яного начиння – скрині, столи, мисники, тарілки тощо.

У 1903 році професор Д.І. Яворицький відкрив настінні розписи Єкатеринославщини в селах нижнього Придніпров’я, де жили нащадки запорізьких козаків. У цьому ж році історик К. Широцький відкрив розписи в Подільській губернії (зараз Хмельницька і Вінницька обл.). Через 10 років

з'явилась його книга «Художественное убранство украинского дома» в якій було вперше розказано про майстрів та їх твори декоративного живопису. У 1917-1921 рр. знайдені чудові розписи хат на Уманщині. У 1927 р. експедиції по Поділлю підтвердили, що це мистецтво стало багатшим та цікавішим. Кожен елемент розпису пов'язаний з архітектурою житла і підкреслює його конструкцію. Розписували сволок, міжвіконня, орнамент обрамляє вікна, двері, пробігає по стінах під стелею. Такий розпис прикрашав не тільки інтер'єр, а й екстер'єр хати.

Майстри, що розписували хати, у вільний час виконували на замовлення орнаментальні композиції на тонькому папері. Їх називали «мальовки». Вони мали певний розмір, формат, виходячи із функціонального призначення. Мальовки наклеювались на вибілені стіни хати в міжвіконні, на печі, над дверима, вікнами й іншими частинами інтер'єру сільської хати, що традиційно підлягали декоративному оформленню.

Так петриківський розпис перейшов на папір і почав набувати рис станкового мистецтва. Малюнки вивішували на стіні у якому завгодно вільному місці, як декоративну прикрасу.

Настінні розписи відіграли певну роль у виникненні і розвитку паперового декору-витинанок. На Поділлі паперовий декор співіснував з мальованим, інколи доповнюючи його, інколи повністю замінюючи розписи. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття важко було знайти сільське житло Поділля, Подніпров'я, Слобожанщини без настінних розписів або паперових прикрас.

У 1935 році в селі Петриківка створено школу розпису для підготовки майстрів-орнаментистів, де викладала видатна народна майстриня Т. Пата.

Майстри Петриківки працювали в оздобленні інтер'єру, книжковій графіці, декорували посуд, тканини тощо. Ця робота спонукала до пошуку нових тем композицій, переходів до більш спокійних, гармонійних кольорів.

Характерні риси петриківських композицій – колоритність, рослинна орнаментальність із введенням в сюжет фантастичних стилізованих птахів, комах, квітів.

Кольорова гамма основана на синьо-фіолетових, рожево-червоних, жовтогарячих тонах з додаванням зелених листків, трави чорних та коричневих тонів.

Типи орнаментальних композицій: бігунець (стрічковий орнамент), вазон, віночок, гілка. Вони складаються із кількох велики квіткових елементів і більш дрібних додаткових (бутони, ягоди, листя).

Широкі мазки наносяться колонком, білкою, борсуком (мал. 1). Ягоди калини, малини, смородини-пальцями, соскою. Паличкою продряпуються жилки на листі поки ще мокра фарба. Вільний простір між основними елементами в площині композиції заповнюється «дрібничками» – елементами, які можна виконати тільки «кошачкою» – саморобним пензликом із кошачої шерсті, що вистрижена на шиї короткошерстного kota спереду. «Кошачка» дає змогу робити не тільки широкі мазки, а й найтонші, ледь помітні штрихи. Саме це робить неповторними, відразу пізнаваними петриківські орнаменти.

Мал 1. Пензлики для виконання петриківського розпису

Виготовлення пензликів «кошачок»: загострюємо паличку (можна взяти старий, непотрібний пензлик). На кінці її залишаємо маленьку голівку. Обточити голівку можна трикутним надфілем. Її розмір – більше голівки сірника. Загострений кінець палички занурюємо у клей ПВА, прокручуємо по викладеній в ряд шерсті. Шерсть наклеюється. Прив'язуємо ниткою ворс до палички. Витягаємо зайву шерсть, «формуємо» пензлик. Згодом пензлик лакуємо.

Пензлики виготовляються різного розміру. І залежно від довжини ворсу, товщини пензлика, пружності, використовуються для виконання різних елементів – будь то велике листя, травка, чи дрібнички. Найменші пензлики робимо без голівки.

Для того, щоб навчитися правильно тримати пензлик, треба виконати велику кількість вправ – «поставити руку», що дасть змогу правильно розрахувати натиск пензлика, довжину мазка, інтервал між окремими штрихами, кут нахилу між мазками.

Ці вправи добре розвивають короткі м'язи пальців, відшліфовують точність руху пензлика, дуже корисні у виконанні рукописних, скорописних шрифтів.

Основний спосіб технічного виконання: пензлик тримається перпендикулярно площині паперу, рука лежить на столі. Мазок виконується швидкими рухами, від себе або до себе, спочатку ледь торкаючись тонким кінчиком паперу, а в кінці руху мазка – натискаємо на пензлик, щоб утворилась кругла частина зернятка.

Основний мазок – «зернятко», «криве зернятко» виконується кошачкою, білкою. Із цього мазка складаються основні елементи: «гребінчик» (листя) – мал. «горішок» (бутони) – мал. «цибулька» (пелюстки, бутони) – мал. «ромашка», «бурячок» – виконується колонком, борсуком.

Дуже популярний в розпису разовий мазок двома фарбами – «перехідний мазок». Для цього пензлик змочується однією фарбою, а потім кінчик його занурюється у іншу фарбу, завдяки чому мазок виходить багатоколірним.

Для опанування технології петриківського розпису початківцю треба виконати ряд вправ.

Вправа 1. «Зернятка» – мета вправи – навчитись робити «зернятка» однакової форми із однаковою відстанню.

Вправа 2. «Кривеньке зернятко».

Вправа 3. «Куп'янок" або «горішок».

Вправа 4. «Пірчасте листя».

Вправа 5. «Листочки».

Вправа 6. «Ромашка».

Вправа 7. «Бурячок».

Вправа 8. «Цибулька».

Вправа 9. «Травичка».

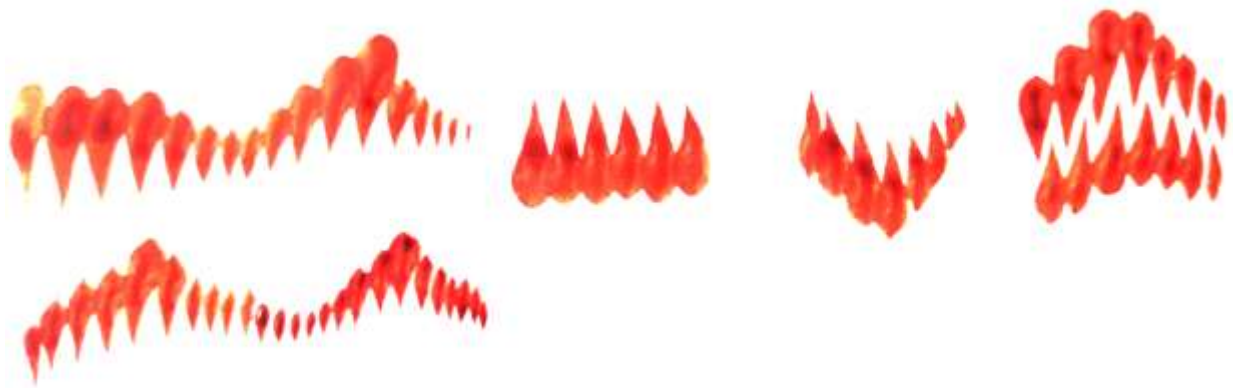
Після виконання вправ можна починати нескладні композиції – «бігунець» або «хвилька».

Початківці позначають олівцем основні композиції потім малюють фарбами. Досвідчені майстри мають надзвичайно точний окомір і малюють без попередньо наміченого контуру, віртуозно заповнюючи площину між домінуючими, основними за кольором і розмірами, елементами, неповторними «дрібничками», травкою, бутонами, листочками, вусиками тощо.

Тому для вдосконалення майстерності необхідно робити копії відомих майстрів – це потрібно в процесі навчання.

Зразки індивідуальних робіт студентів: композиції і листівки з використанням петриківського розпису наведено в дод. 1 та дод. 2.

Досконале виконання таких елементів, як «вусики» і «травичка» допомагають у написанні рукописних шрифтів типу «Українського скоропису» (див. дод. 2 мал. 13, мал. 17, мал. 23, мал. 24, мал. 25, мал. 27.).

Вправа 1

Вправа 2

Вправа 3

Вправа 4

Вправа 5

Вправа 9

Вправа 6

Вправа 7

Вправа 8

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів : Світ, 1992. – 272 с.
2. Антонович Є.А. Захарчук-Чугей Р.В. Українське народне декоративно-прикладне мистецтво. – Київ : Знання, 2012. – 342 с.
3. Берченко Є. Настінне малювання українських хат та господарських будівель при них. Дніпропетровщина. – Харків-Київ : Державне вид-во України, 1930. – 92 с.
4. Біляшівський М. Українське народне мистецтво / М. Біляшівський. – 2-ге вид. – Харків : Видавець Савчук О.О., 2022. – 168 с.
5. Гарькава Т.А. Петриківський розпис: теорія та методика : підручник / Т. А. Гарькава. – Дніпро : Ліра, 2019. – 403 с.
6. Гарькава Т. Основи петриківського розпису. – Дніпро : Ліра, 2021. – 428 с.
7. Гарькава, Т. Петриківський декоративний розпис : підручник / Т.А. Гарькава. –Дніпро : ЛІРА, 2017. - 220 с.
8. Глухенька Н. Петриківські декоративні розписи. – Київ : Мистецтво, 1965. – 64 с.
9. Декоративне мистецтво України крізь віки : монографія. – Київ : НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2019. – 876 с.
10. Декоративне мистецтво в практиці вчителя образотворчих дисциплін : підручник. – 2-ге видання, перероблене та доповнене. – Київ : Кондор, 2018. – 308 с.
11. Декоративне мистецтво України ІХ-XXІ століть : стильові трансформації, художні інтерпретації, загально європейський контекст / голов. ред. Г. Скрипник. – Київ : НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2019. – 652 с.
12. Жоголь Л.Є. Декоративне мистецтво в інтер'єрі житла. – Київ : Будівельник, 1973. – 112 с.
13. Жолтовський П., Мусієнко П. Українське декоративне мистецтво. – Київ : Товариство для поширення політичних і наукових знань Української РСР, 1963. – 27 с.
14. Запаско Я.П. Декоративно-ужиткове мистецтво : словник. У 2 т. Т. 1. – Львів : Афіша, 2000. – 399 с.

15. Запаско Я.П. Декоративно-ужиткове мистецтво : словник. У 2 т. Т. 2. – Львів : Афіша, 2000. – 400 с.
16. Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. Т. 1 / гол. ред. Г. Скрипник. – Київ : Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. – 2010. – 680 с.
17. Історія декоративного мистецтва України: у 5 т. Т. 2 : Мистецтво XVII-XVIII ст. / голов. ред. Г. Скрипник; наук. ред. Т. Кара-Васильєва. – Київ : Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. – 2007. – 334 с.
18. Історія декоративного мистецтва України: у 5 т. Т. 3. / наук. ред. Т. Кара-Васильєва. – Київ : Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. 2009. – 516 с.
19. Історія декоративного мистецтва України: у 5 т. Т. 4 : Народне мистецтво та художні промисли ХХ ст. / голов. ред. Г. Скрипник; наук. ред. Т. Кара-Васильєва. – Київ : Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, 2011. – 512 с.
20. Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. Т. 5 / голов. ред. Г. Скрипник. – Київ : Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, 2016. – 546 с.
21. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю». – Київ : Либідь, 2005. – 280 с.
22. Кириченко М.А. Український народний декоративний розпис : навчальний посібник. – Київ : Знання-Прес, 2006. – 228 с.
23. Косміна Т.В. Сільське житло Поділля кінець ХІХ-ХХ ст. – Київ : Центр учбової літератури, 2022. – 176 с.
24. Куленко М.Я. Основи графічного дизайну : підручник для студ. вищ. навч. закл. / Михайло Куленко. – Вид. 3-тє, перероб. та доп. – Київ : Кондор, 2015. – 543 с.
25. Куленко М.Я. Графічний дизайн: мистецтво шрифту : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / М. Я. Куленко. – Кн. 2. – Київ : Альтерпрес, 2015. – 155 с.
26. Манучарова Н.Д. Декоративно-прикладне мистецтво Української РСР. – Київ : Вид-во Академії архітектури Української РСР, 1952. – 176 с.

27. Мельник В.М. Український декоративний розпис на уроках образотворчого мистецтва. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 64 с.
28. Найден О.С. Орнамент українського народного розпису. – Київ : Наукова думка, 1989. – 79 с.
29. Народне мистецтво України. – Київ : Мистецтво, 1967. – 45 с.
30. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва /відп. ред. Я. Запаско. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1969. – 192 с.
31. Найден О. Марія Приймаченко: орнамент простору та простір орнаменту: нариси жанрової поетики творів. – Київ : ВД «Стилос», 2011. – 240 с.
32. Петриківський розпис / уклад.: Г.О. Стешенко, О.О. Скаченко. – Київ: Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, 2018. – 77 с.
33. Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. Пономарьов. – Київ: Либідь, 1994. – 316 с.
34. Статива О. Майстер декоративного розпису Надія Білокінь. – Київ : Мистецтво, 1966. – 43 с.
35. Селівачов М.Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) [Текст] : навч. посіб. / М. Р. Селівачов. – 3-тє вид., допов. та випр. – Київ : Фенікс, 2013. – 413 с.
36. Сучасне українське декоративне мистецтво: збереження національної своєрідності в умовах глобалізації : монографія. – Київ : НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2019. – 240 с.
37. Тищенко О.Р. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII-XVIII ст.) : навч. посіб. / О.Р. Тищенко. – Київ: Либідь, 1992. – 189 с.
38. Художні промисли України. – Київ : Мистецтво, 1979. – 256 с.
39. Технологія петриківського розпису: сучасні тенденції : навчально-методичний посібник / В.А. Яковлева, О.О. Вовченко. – Електрон. дані. – Кривий Ріг : ЗВО «КДПУ», 2019. – 70 с. Режим доступу: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/4249/1/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%B8%D1%81%20%D0%AF%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D1%94%D0%B2%D0%B0%20%D0%92%D0%BE%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf> (Дата звернення: 07.02.2024). – Назва з екрана.
40. Шестакова О. Петриківський розпис. – Київ : Мистецтво, 2018. – 80 с.

СТУДЕНТСЬКІ РОБОТИ

Мал. 2. Студентські вправи

Мал. 3. Композиція бігунець або хвилька. Тепла кольорова гама

Мал. 4. Композиція бігунець або хвилька. Холодна кольорова гама

Мал. 5. Композиція букет. Тепла кольорова гама

Мал. 6. Композиція в прямокутнику. Тепла кольорова гама

Мал. 7. Композиція в прямокутнику. Холодна кольорова гама

Мал. 8. Композиція в ромбі. Тепла кольорова гама

Мал. 9. Композиція в ромбі. Холодна кольорова гама

Мал. 10. Композиція віночок

Мал. 11. Композиція в трикутнику

Мал. 12. Композиція з метеликом

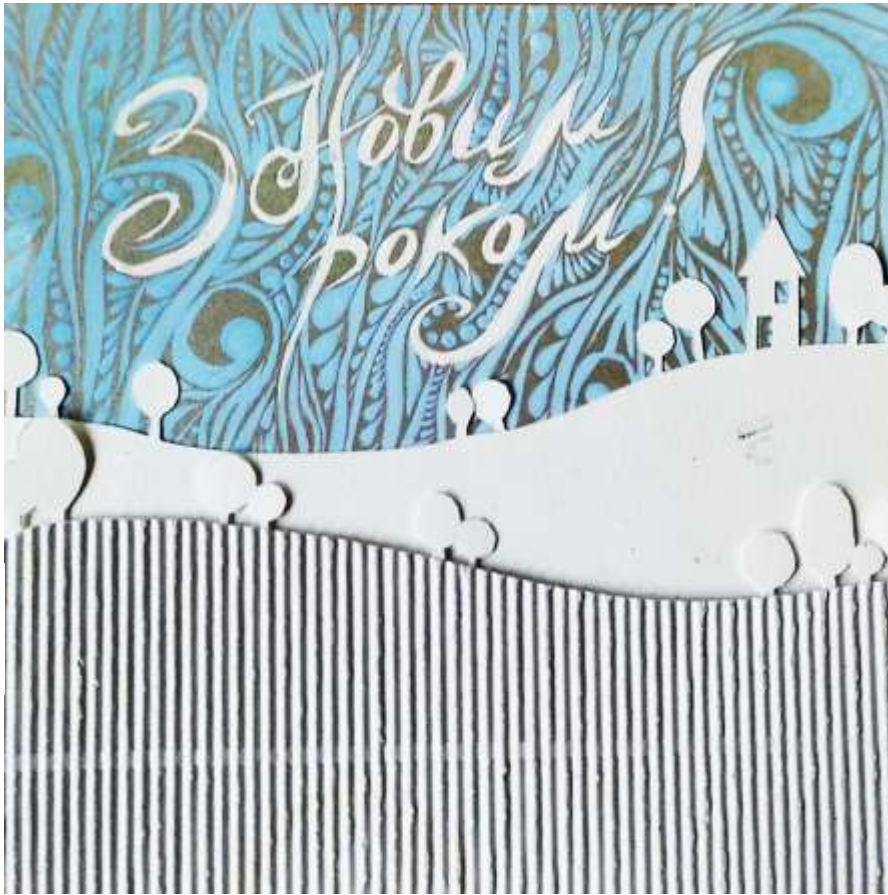
*ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА:
ЛИСТІВКИ СКЛАДНОЇ
ПІРАНСФОРМАЦІЇ З
ВИКОРИСТАННЯМ
ЕЛЕМЕНТІВ
ПЕПРІКІВСЬКОГО РОЗЛІСУ І
ШРИФТА*

Мал. 13. Листівка у закритому вигляді

Мал. 13. Листівка у відкритому вигляді

Мал. 14. Листівка у закритому вигляді

Мал. 14. Листівка у відкритому вигляді

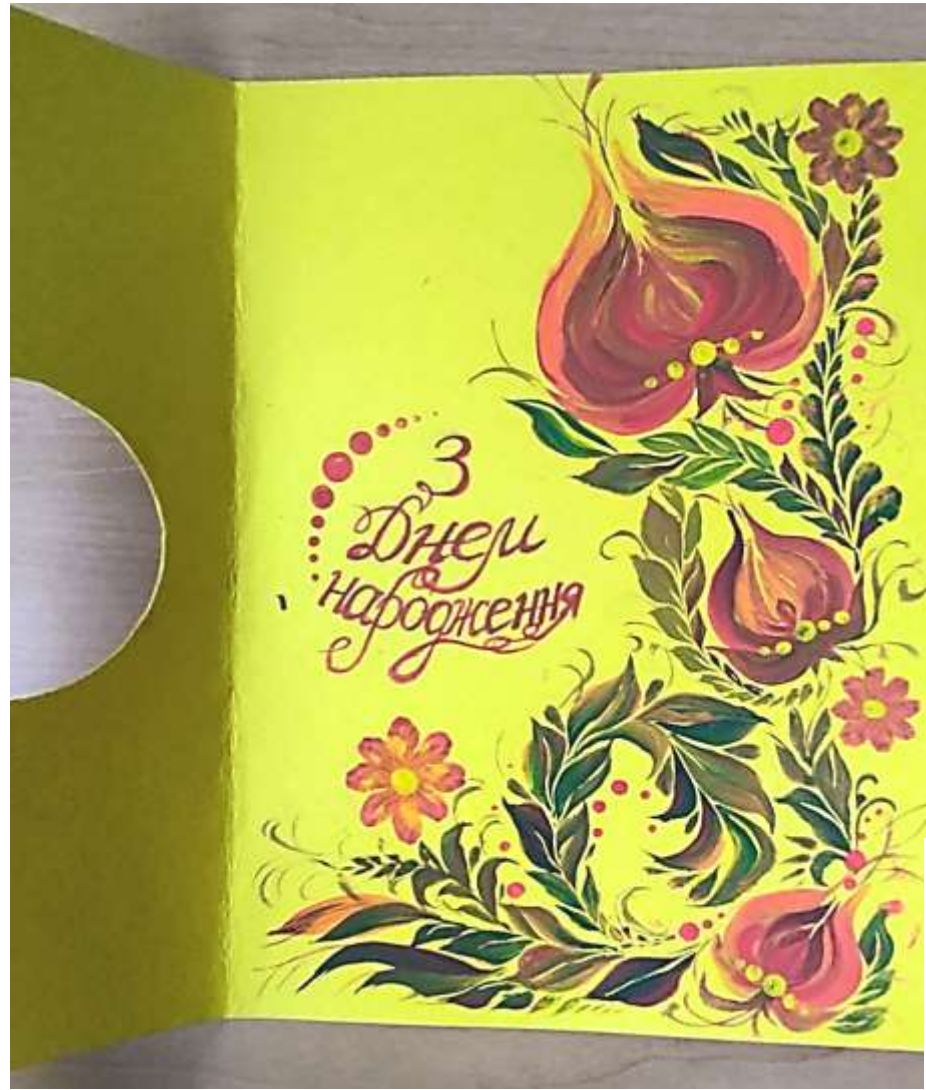
Мал. 15. Листівка у закритому вигляді

Мал. 15. Листівка у відкритому вигляді

Мал. 16. Листівка у закритому вигляді

Мал. 16. Листівка у відкритому вигляді

Мал. 17. Листівка у відкритому вигляді

Мал. 18. Листівка у закритому вигляді

Мал. 18. Листівка у відкритому вигляді

Мал. 19. Листівка у відкритому вигляді.

Мал. 19. Листівка у закритому вигляді

Мал. 20. Листівка у закритому вигляді

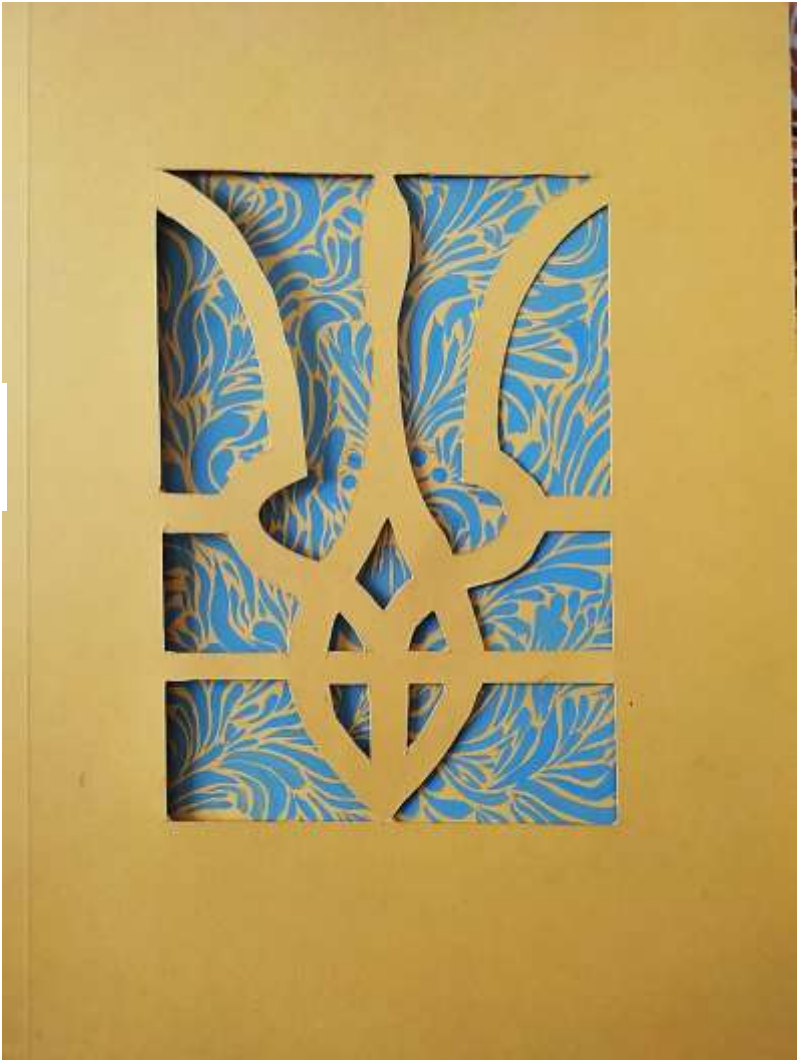
Мал. 20. Листівка у відкритому вигляді

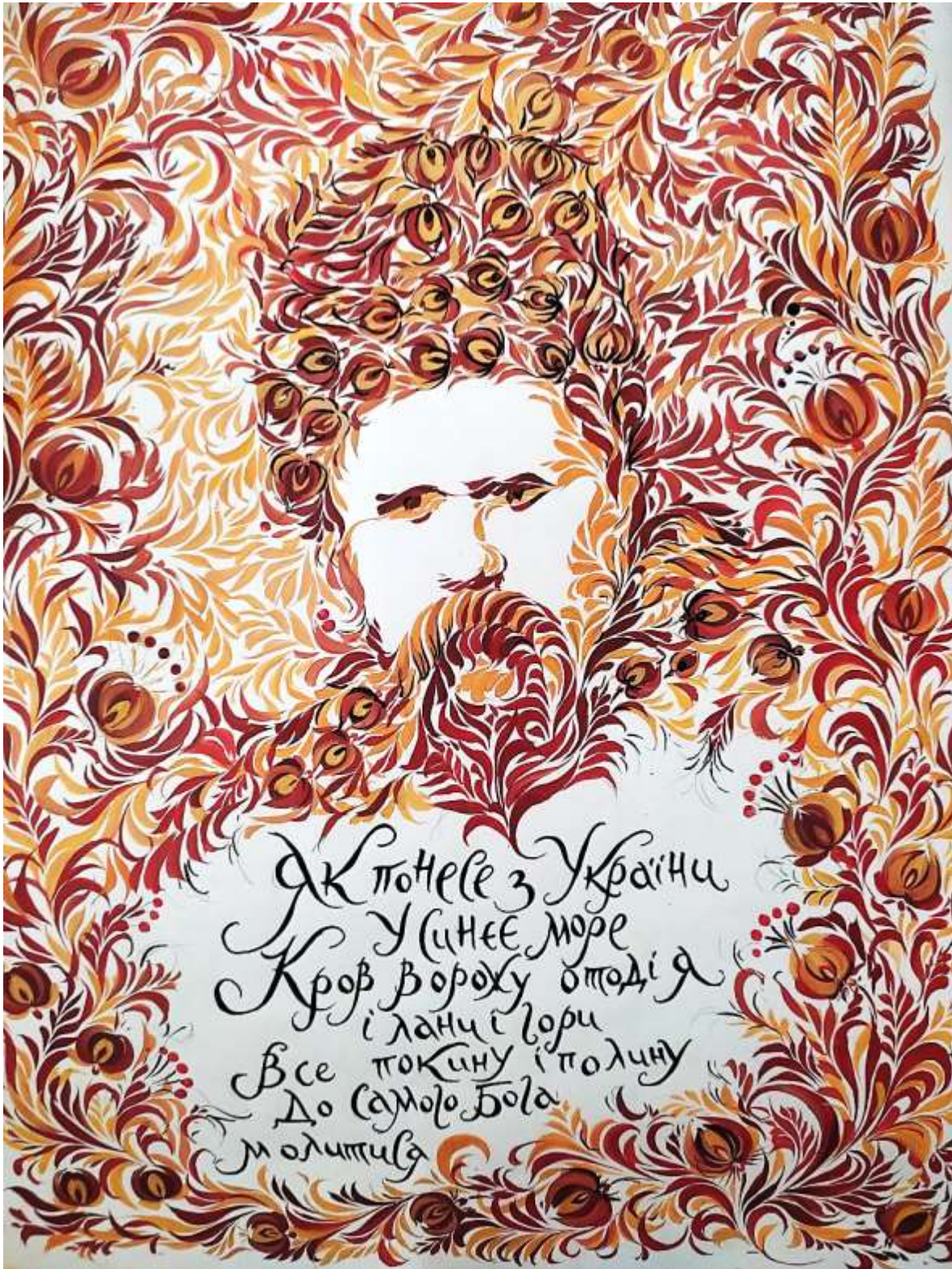
Мал. 21. Листівка у закритому вигляді

Мал. 21. Листівка у відкритому вигляді

Мал. 22. Листівка «День незалежності»

Мал. 23. Портрет Тараса Шевченка, виконаний петриківським розписом

Мал. 24. Листівка у закритому вигляді.

Мал. 24. Листівка у відкритому вигляді

Мал. 25. Листівка у закритому вигляді

Мал. 25. Листівка у відкритому вигляді

Мал. 26. Лістівка у закритому вигляді

Мал. 27. Листівка у закритому вигляді

Мал. 27. Листівка у відкритому вигляді

Навчально-методичне видання

ЛЕПРИКІВСЬКИЙ РОЗЛІС

Методичні вказівки
до виконання практичних робіт
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 023 «Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»

Укладачі: ШЕВЧЕНКО Лідія Іванівна,
КОЛОМІЄЦЬ Юрій Дмитрович,
КРАВЧУК Оксана Анатоліївна

Комп'ютерне верстання *А. П. Селівестрової*

Підписано до друку 18.09. 2024. Формат 60 × 84 ¹/₁₆.

Ум. друк. арк. 2,32. Обл.-вид. арк. 2,5.

Електронний документ. Вид. № 147/III-24

Видавець і виготовлювач:

Київський національний університет будівництва і архітектури
проспект Повітряних Сил, 31, Київ, Україна, 03037

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 808 від 13.02.2002